

Frontsøstre.BJØRNDAL HOLLÆNDER
UTTRUPVEJ 4, 3. tv.
DK-9400 NR. SUNDBY

Snart åbner Sygeplejemuseet på Koldingfjord. Og hermed accepterer mange, at vi nu skal have alle aspekter af historien frem. Også de kapitler, som selv i vor tid endnu er tabubelagte. Få ved, at ca. to hundrede danske kvinder arbejdede på tyske feltlazaretter under 2. Verdenskrig. Enkelte på Vestfronten, men flest på Østfronten. Enten af politisk overbevisning eller fordi de ønskede at gøre en humanitær indsats. Eller blot fordi de herved kunne skaffe sig en sygeplejeuddannelse, som ikke før krigen var en mulighed for alle. Eller måske blot fordi de i Danmark var arbejdsløse statsautoriserede sygeplejersker. I 1941 var ca. 100 danske og færøske statsautoriserede sygeplejersker ansat på civile tyske sygehuse¹.

Som tidligere chef for et sanitetskompagni (lille militært feltsygehus) og deltager på Læge- og Sanitetsholdet under Golfkrigen i Saudi-Arabien i 1991, har jeg hyppigt arbejdet sammen med rådighedssygeplejersker. Jeg kendte danske sygeplejerskers indsats i Finland 1939-40 og fra en infirmerisygeplejerske kendte jeg mange detaljer om hospitalsskibet Jutlandia.

Jeg havde tidligere mødt en dansk kvinde, der blev uddannet som sygehjælper på et tysk sygehus for herefter at arbejde på et feltlazaret (større militært feltsygehus). Hun oplevede Østfronten, tilbagetoget og partisankrigen i Italien/Jugoslavien. Mødet med denne "frontsøster" fik

---

¹ Tidsskrift for Sygepleje 1941, side 35, side 418, side 739; 1943 side 270.

mig til at gennemgå muligt kildemateriale. Det var et magert resultat.

Årgangene fra de "fem onde år" af Tidsskrift for Sygepleje gav fingerpeg om danske kvinder i tysk tjeneste. Men fortalte i større omfang om de få kvinder, som tjente sygeplejegerningen ved Den danske brigade i Sverige². Og om endnu færre, der arbejdede på hospitaler i England under krigen³.

Dansk Røde Kors kunne ikke hjælpe⁴ og til sidst fandt jeg de fornødne kendsgerninger ved studier på Det Kongelige Bibliotek og Rigsarkivet. Jeg blev overrasket. I 1944 var der i alt indkaldt 150 kvinder til tjeneste ved Tysk Røde Kors⁵. Af disse havde 30 efter endt uddannelse og gavntjeneste eller på grund af sygdom forladt tjenesten. Tre var døde eller faldne, mens 117 endnu arbejdede på lazaretter eller var under uddannelse. Disse kvinder blev hyppigt benævnt "frontsøstre". Deres opgave var tage sig af danske og andre patienter på feltlazaretterne. På dette tidspunkt var 2303 danske mænd og 904 folketyske mænd i tysk krigstjeneste; 864 danske mænd var hidtil faldet eller savnet⁶.

Det har endnu ikke været muligt at fastslå, hvornår de første kvinder meldte sig til gavntjeneste eller uddannelse ved Tysk Røde Kors. Men den 28 november 1942 meldte den nazistiske, danske avis Fædrelandet, at 20 københavnske kvinder rejste til frivillig lazaret tjeneste i Tyskland. Enkelte

---

² Tidsskrift for Sygepleje, 1945, side 150-152.

³ Tidsskrift for Sygepleje, 1943, side 68 1943 og 1945, side 128-131.

⁴ Samtale med historisk konsulent ved Dansk Røde Kors cand. mag. Barbara Zalewski, 1 oktober 1996.

⁵ Auswärtiges Amt, D 697421, side 25.

⁶ Som ovenfor. Tallene er udpræget lavere, end andre tidligere offentliggjorte kilder anfører.

var allerede uddannede sygeplejersker, mens flertallet skulle uddannes fra grunden.

Udvælgelsen var meget streng. Af et hold ansøgere på 80, klarede kun 18 kravene efter en todages lægeundersøgelse. Af disse blev yderligere to sigtet fra efter 8-dages forskole med blandt andet tysk undervisning⁷.

Major O. Krabbe beskriver videre i sin bog, Danske soldater i kamp på Østfronten, med få linier kvindernes indsats. "Den lille udsøgte skare rejste derefter til Berlin - efter udlevering af mundering - videre til Belgard i Pommern, hvor de sammen med aspiranter fra andre nord- og nordvesteuropæiske lande gennemgik et yderst anstrengende kursus af 2-3 ugers varighed afsluttet med en prøve som sygehjælperske. Derefter fordeltes holdet på Pommerns sygehuse til tre måneders praktisk uddannelse, således at de var to og to sammen af hver nation. Efter endnu 14 dages samlet kursus aflagdes eksamen, hvorefter de som hjælpesygeplejersker blev fordelt to og to sammen til deres endelige virkesteder. De som var over 21 år, kom længst væk til frontnære lazaretter såsom Reval, Riga, Smolensk, Ukraine, Kaukasus, Kroatien, Italien og Frankrig, mens de yngste forblev i rigsområdet Böhmen-Mähren. Nogle af de dygtigste avancerede senere til meget overordnede stillinger..."

---

⁷ Danske soldater i kamp på Østfronten 1941-45 af O. Krabbe, Odense Universitetsforlag 1976, side 249.

En lille håndfuld mandlige danske læger meldte sig også til tjeneste⁸.

Enkelte var forud praktiserende- eller sygehuslæger, enkelte var læger i det danske forsvar. I modsætning til front søstre gjorde flere tjeneste i tysk militæruniform. Kvinderne tjente i Tysk Røde Kors sygeplejerskeuniform. Ganske få mænd tjente som ambulancechauffører. Påklædningen skulle senere gøre en afgørende forskel ved retsopgøret.

Front søstre var non-kombattanter og deltog ikke i krigshandlinger. De var ubevæbnede og afmærkede med rødt kors i henhold til daværende regler⁹. (Nye Geneve-konventioner blev vedtaget i 1949). Arbejdet var meget farefuldt, da krigslykken vendte for tyskerne. Mange blev udsat for flyangreb, partisanangreb og direkte militære angreb. Respekt og kendskab til krigens love var ikke udbredt. Men der var alligevel mange tegn på ridderlighed midt i krigens gru.

Fædrelandet den 9. oktober 1944 beskriver en front søsters mod. Under tilbagetoget fra Frankrig afslog hun at forlade sine hårdt sårede og kom i allieret fangenskab. Feltlazarettet var ved at blive afskåret af allierede pansrede enheder. De lettest transportable- og mindst plejkrævende patienter blev med forskellige midler hurtigt evakueret. Men fjenden pressede på. Den danske sygeplejerske besluttede da at blive hos sine hårdt sårede. Efter lang tids venten modtog hendes forældre i Sønderjylland

---

⁸ Annonce i Berlinske Tidene, 4 juli 1943. Læger antages til tjeneste på tyske lazaretter. Der ansættes dels uniformerede militærlæger til krigstjeneste, dels civile læger til tjeneste på lazaretter, rekreationshjem.....

⁹ Oplyst af fru Carla Christensen, der var deltager på det første hold til uddannelse i Tyskland.

besked fra datteren om tilfangetagelsen. Men datteren forventede at blive udvekslet til gengæld for tilfangetaget allieret sanitetspersonel. Hvorledes historien endte er mig ubekendt. Men på baggrund af den respekt, der var for gældende konventioner blandt frontsoldaterne, er den sønderjydske sygeplejerske formentlig blevet udvekslet.

Anderledes var skæbnen for mange sygeplejersker ved Tysklands sammenbrud¹⁰. Mange forsvandt på Balkan. Autentiske beretninger fortæller om drab og voldtægt på sygeplejersker i krigens sidste dage¹¹. Enkelte overlevede lang tids krigsfangenskab i Rusland. Hvor mange danske, der var heriblandt, er i dag ikke kendt. Efter krigen var der få eller ingen officielle bestræbelser på at få danske krigsdeltagere tilbage til Danmark. Intense studier i russiske arkiver kunne i dag give svaret.

Udviklingen i dansk sygepleje har naturligt været påvirket af erfaringer udefra. Danske sygeplejersker har tradition for at arbejde under fremmede himmelstrøg. Bogen "Over grænser" af Esther Petersen, Dansk Sygeplejeråd, 1990 beskriver dele af denne udvikling. Men hvilken erfaring hjembragte de autoriserede og ikke autoriserede sygeplejersker og sygehjælpere fra Tyskland? Under krigen arbejdede op til 100 autoriserede sygeplejersker på civile Tyske hospitaler uden tilknytning til de militære styrker. Hertil kommer de formentlig over 200 frontsøstre, der gennem hele krigen arbejdede på feltlazaretter og som opnåede stor erfaring med

---

¹⁰ Kriggio endar, Stridsarini af Niels Juel Arge, side 172 - 181.

¹¹ Oplyst af tidligere frontsøster, der dog ønsker at være anonym.

krigskirugi? Hvilken erfaring kunne eksempelvis hospitalsskibet Jutlandia drage fordel af i Korea i 1950? 1951

Desværre kan jeg selv som lægmand give svaret. Ingen drog glæde af den indhøstede erfaring. Eneste forudgående krigskirugiske erfaringer var udelukkende fra vinter- og fortsættelseskrigen i Finland. For retsopgøret og den almindelige holdning i samfundet satte en stopper for udnyttelse af den nye viden.

Dansk Sygeplejeråd nedsatte i 1945 et udrensningsudvalg¹². Det skulle undersøge danske sygeplejerskers mulige udanske optræden under besættelsen. Det resulterede i eksklusion af flere medlemmer. Om autoriserede sygeplejersker, der var i Tysk Røde Kors tjeneste på feltlazaretter var heriblandt, er mig ikke bekendt. Men mange frontsøstre blev under retsopgøret fængslet, mens deres forhold blev undersøgt. Og her opstår et særkende ved det danske retsopgør. Frontsøstre blev ikke straffet for deres sygeplejegering¹³. Det blev ved domstole erkendt, at deres arbejde havde været af humanitær karakter. Enkelte blev slet ikke fængslet; de ventede forgæves på at blive hentet af modstandsbevægelsen selv om deres tjeneste var velkendt. Men typisk har de holdt lav profil efter krigen og har søgt anden beskæftigelse. For få frontsøstre har turdet

---

¹² Tidsskrift for Sygepleje, 1945, side 164, 202, 222, 269 og 389. 1946 side 212.

¹³ I Norge blev frontsøstre dømt som landssvigere med tab af borgerlige rettigheder. Se Stortingsmedlem Hanne Kvarnmos bog, "Dommen", Gyldendal norsk Forlag, 1990 samt bogen "Dømte Kvinder", Sigurd Senje, Pax Forlag, Oslo 1986, side 54 - 139.

anvende deres uddannelse efter krigen og ingen har offentliggjort deres erindringer.

De deltagende læger blev derimod dømt.

Det er mit håb, at min artikel kan medvirke til, at Sygeplejemuseet modtager beretninger og effekter også fra tidligere front søstre. Denne del af dansk sygeplejes historie bør dækkes inden det er for sent.

Beretninger og oplysninger kan også sendes til Major L.P.B.Hollænder, Uttrupvej 4, 9400 Nørresundby. Eventuelt anonymt.

udgave søndag 13 APR, kl. 2304, 1997.

0045 98 178005 PRIV

0045 98 191566 - 3800 ARB

C/frontsø5